

A visegrádi országok kohéziója

Mészáros Andor – Halász Iván – Illés Pál Attila: *Visegrádi Kézikönyv. Esztergom, Szent Adalbert Kelet- és Közép-Európa Kutatásokért Alapítvány, 2017., 405 p.*

A Közép- és Kelet-Európában élő népek jobb megismerésének és közös múltjának felfedezése céljából született könyv megjelenésében nagy szerepe volt a Szent Adalbert Közép- és Kelet-Európa Kutatásokért Alapítványnak, amelynek nevében szereplő püspök már a 990-es években az említett térség alázatos egyházzolgájaként azon fáradozott, hogy összefogja a közép- és kelet-európai nemzeteket. A kötet célja és egyben mondanivalója azonban ennél kevésbé ambiciózus, hiszen döntően az 1989 utáni társadalmi, gazdasági, politikai és egyben közjogi fejlődésnek fontosabb állomásait kívánja görcső alá venni. A szerzők a Visegrádi Csoportot alkotó négy államra koncentrálnak, nevezetesen a Cseh Köztársaságra, Lengyelországra, Magyarországra és Szlovákiára.

A mű ismertetésének szempontjából az egyik legfontosabb dátum 1991, amikor is az imént említett három (1992 előtt ugyanis még Csehszlovákiáról kell beszélnünk) közép-európai állam létrehozta a Visegrádi Csoportot. A közösen választott útnak elsődleges célja a Szovjetunió által rájuk helyezett nyomás alól való felszabadulás, s egyben az euro-atlanti integrációjuk elősegítése volt. Ennek biztonságpolitikai és gazdasági okai is voltak. A kezdeményezés végül sikerrel járt, és az időszakos nehézségek ellenére mára a V4-ek Európa egyik meghatározó és gyorsan fejlődő együttműködési formációja. A Visegrádi Csoportról alkotott összkép, a közös történelmi múlt, valamint a jelenlegi társadalmi és politikai rendszer bemutatása nem egyszerű feladat, már csak az áttekinthetőség és értelmezés szempontjából sem. A kötet erőssége a szerkezeti felépítésében és kiválóan kialakított struktúrájában gyökeredzik. Mindemellett fontos megemlíteni, hogy mind nyelvezete, mind pedig a megfogalmazásokat és szófordulatokat tekintve olvasmányos, és könnyen értelmezhető. Az olvasó, a hagyományos kötetekkel ellentétben, nem csupán országtanulmányokat tarthat a kezében, hanem jól átgondolt, egy megfontolt sémát követő fejezeteket. Elsőként egy pár oldalas történelmi bevezetés-

nek köszönhetően ráhangolódhat az ember a témára, és megismerkedhet a mű szempontjából legfontosabb gondolatokkal, és alapfeltevésekkel. Majd ezt követően mintegy hetven oldalon keresztül alaposan és jól felépítve, ugyanakkor párhuzamba is állítva a közép-európai rendszerváltás, s azok legfontosabb eseményei és összefüggései tárulnak az olvasó elé. Ez a történelmi áttekintés egy regionális, azaz mind a négy államra vonatkozó bejegyzéssel indul, amely magába foglalja a mostanra emblematicusá vált 1989-es évszámot és eseményeit, s ezáltal betekintést enged a rövid 20. század lezárásába is. Folyamatában mutatja be az eseményeket, kezdve a csehszlovák, majd cseh és szlovák rendszerváltozást érintő összefüggésekkel, folytatva a lengyel, s legvégül kiegészítve a Magyarországot érintő releváns információkkal. Bár a kötet főleg az elmúlt kétszáz évre igyekszik koncentrálni a történelmi bevezetés során, néhány helyen egészen a középkorig kellett visszamenni egy-egy fontos információ elmagyarázása érdekében.

A történelmi bevezető után a *Kézikönyv* egy sajátos, ám annál inkább átgondolt formáját választotta a visegrádi régió országai összehasonlításának és egyes kulcsfontosságú, közös pontjainak elemzéséhez, és bemutatásához. A kötet jól példázza, hogy a nagy fordulat évének is titulált 1989 utáni időszak hasonló megoldásra váró problémákat vet fel mind a négy nemzet számára. A kötet hét fő szempont, azaz hét fő fejezetre való tagolás mentén tér ki a térséget illető legfontosabb kérdésekre és attitűdökre. A hét fő fejezet a következő: alkotmányos fejlődés, pártok és pártrendszerek, régiók és közigazgatás, egyházak és felekezetek, nemzeti kisebbségek, külpolitika, nemzeti és kulturális jelképek, amelyeket a könnyebb áttekinthetőség és átláthatóság végett további alfejezetekre bont. A gazdasági folyamatok bemutatása hiányzik a felsorolásból, arra a szerzők nem vállalkoztak.

Az áttekinthetőségen kívül az egyes alfejezetek kiválóan példázják a négy államot érintő azonos tendenciákat és problémákat, ugyanakkor rávilágítanak az egyes nemzeti sajátosságokra is. A négy állam sajátos helyzetén keresztül kerül bemutatásra a kilencvenes évek második felétől meghatározó, új területi-közigazgatási beosztás és az arra épülő önkormányzati, illetve közigazgatási rendszer. Érdekes, tágabb képet kap az olvasó arról, hogy a térség társadalmi

és egyházi mennyire különbözőképpen éltek meg és vészelték át a negyvenéves kommunista elnyomást.

A kötet komoly figyelmet szentelt a nemzetiségi kérdés bemutatásának is. A nemzetiségi feszültségek ugyanis az egész 19. és 20. századra rányomták bélyegüket a több, párhuzamos nemzetépítésnek köszönhetően. Ez a fejezet kiemelkedik a többi közül, hiszen egy olyan képet enged mutatni, amely jól példázza a 20. század nemzeti homogenizációs és nemzetállam-építési folyamatait. Az egyes közösségek és kultúrák egymáshoz való viszonyának alakulása és szinte térképszerű átrendeződése a kötet sorain keresztül kiválóan követhető.

A cseheket érintő nemzeti kisebbségi kérdésről az olvasó átfogó és időrendi sorrendbe állított történelmi események szerint tájékozódhat. A cseh tartományok (Csehország, Morvaország, Szilézia) alapvetően kétnyelvűek voltak, hiszen a lakosság majdnem egyharmadát németek tették ki. A kettős etnikai összetétel gyökerei egészen a középkorig nyúlnak vissza, amikor is a német etnikumú lakosságot az ország gyéren, ritkán lakott területeire telepítették be. A betelepítés hatására több száz évvel később egy olyan kultúra jött létre, amely mind a közép-európai szláv, mind pedig a német jegyeket magáénak vallotta. A modern nacionalizmus viszont egyre inkább kettéosztotta a cseh tartományok életét. Különösen tragikusá vált a cseh–német viszony a második világháború alatt és után. A német megszállás, náci elnyomás, majd a németek kollektív kitelepítése jelentősen átrajzolta a térség etnikai térképét. A kitelepítések következtében a korábbi kétnemzetiségű cseh állam hirtelen átalakult egy homogén, egynemzetiségű állammá, s közel hárommilliónyi lakossal kevesebbel rendelkezett. Az ország tehát alig két év leforgása alatt egynyelvűvé vált. A második világháború emléke és a kitelepítések ténye minden visszafogottság ellenére mai napi megterheli cseh–német viszonyt.

Emellett a kitelepített lakosság hiánya anyagi tekintetben is megmutatkozott, hiszen a földek megművelésére és a kiesett gazdasági bevétel pótlására az ország egyéb pontján élő cseh, szlovák és ruszin nemzetiségű lakosságot kellett áttelepíteni. A csehszlovák hatóságok továbbá ide telepítették a Dél-Szlovákiából deportált magyarokat is. Tulajdonképpen így jött létre a most is létező, államilag elismert cseh- és

morvaországi nemzeti kisebbség. A mű kiválóan példázza, hogy a szudétánémetekkel szemben alkalmazott ezen intézkedések Csehország számára máig nagy jelentőséggel bírnak, hiába került sor a cseh–német megbékélési deklaráció 1997. évi aláírására. A kötet azonban nemcsak a múltra koncentrálna, hanem az aktuális állapotokat is törekszik bemutatni. A jelenlegi nemzeti kisebbségek kérdéskört mind törvényi, mind pedig önkormányzati szinten igyekszik bemutatni a tanulmánykötet, kitérve a cseh–morva regionális kettősségre. Azt sem szabad elfelejteni, hogy a vietnami közösség révén a Cseh Köztársaság rendelkezik a térség legnépesebb ázsiai közösségével, amely migránsközösségből fokozatosan kezd átalakulni elismert nemzeti kisebbségé.

A lengyel nemzetiségi kisebbségek tanulmányozásánál történelmileg már egy jóval heterogénebb társadalommal találkozhatunk. A lengyel (illetve lengyel-litván) társadalmat szemlélve a mű egy olyan országot mutat be, ahol az 1930-as évek derekán a lakosság több mint 30%-át különböző kisebbségek alkották. Ebből is látszik, hogy mennyire sokszínű vidékről is van szó, annak ellenére, hogy a lengyel politikai vezetés igyekezett, különösen az 1935-ös alkotmány elfogadásával, „ellengyelesíteni” ezeket a nemzeteket és nemzetiségeket. Történelmileg alapvetően ukrán, fehérorosz, német, litván, cseh, orosz, valamint kisebb mértékben az örmény, a szlovák és a zsidó nemzetiségű lakosokról volt szó. A második világháború tragikus eseményei (holokauszt, üldözés, kitelepítések), illetve következményei (az egész ország egyfajta „átköltöztetése”) itt gyökeres fordulatot eredményeztek. Jelenleg Lengyelország a térség leginkább homogén államai közé tartozik. A képet némileg színesíti és bonyolítja a regionális nyelvek és etnikai kisebbségek problematikája. Ezek közül politikai relevanciával főleg a sziléziai identitás kérdése rendelkezik. De érdekes a Balti-tenger partján élő kasubok esete is. A nemzetiségi kérdés Lengyelországban jelenleg nem okoz különösebb gondokat, az 1997. évi alkotmány és a kisebbségi törvény is rendezte ezt a kérdést. Legtöbb migráns pedig Ukrajnából érkezik oda.

A jelenleg Magyarországon élő kisebbségek nagy része nem alkot már olyan nagy zárt és masszív tömböket, amelyek esetleg léteztek a 19. századi Magyarországon, vagy amilyenek voltak például a cseh- és morvaországi német közösségek. Az ország területén viszonylagos szétszór-

ságban élnek a mostani nemzetiségek, és sokan közülük kettős identitással is rendelkeznek. Másodsorban a *Kézikönyv* kifejti, hogy a magyar közjogi gondolkodást tekintve mindig is kiemelt szerepet kaptak a határon túl élő, nagy lélekszámú magyar közösségek. Az ő védelmükben hangsúlyozza legfőképp a magyar szabályozás a kollektív kisebbségi jogok jelentőségét, bízva abban, hogy egyfajta példaként szolgál Európa többi országa számára is. A rendszerváltás után született 1993. évi kisebbségi törvény, amelyre sok tekintetben hasonlít az új, 2011. évi nemzetiségi törvény is, az alábbi nemzetiségeket nevesítette és ruházta fel jogokkal: bolgárok, cigányok, görögök, horvátok, lengyelek, németek, örmények, románok, ruszinok, szerbek, szlovákok, szlovének és ukránok. A könyv bemutatja az első kisebbségi törvény működési zavarait is (például az etnobiznisz jelentőségét). A mű természetesen nagy hangsúlyt fektet a hatályos nemzetiségi törvény széles körű bemutatására is, és nem feledkezik meg a határon túl élő magyarokról sem. Egyébként a diaszpóra kérdése a többi visegrádi állam bemutatása során is terítékre került.

Szlovákia az a visegrádi ország, amely bizonyos tekintetben most is megőrizte többnemzetiségű jellegét. A számszerűsített adatokat tekintve ez azt jelenti, hogy a lakosság körülbelül 15–20%-a tartozik valamely kisebbséghez vagy etnikai csoporthoz. A törvényi szabályozás egyébként 12 kisebbséget ismer el Szlovákiában. A kötet nagy gondossággal mutatja be a szlovák törvényi szabályozást is, attól függetlenül, hogy Szlovákiának (ellentétben a másik 3 visegrádi országgal) nincs hatályos kisebbségi törvénye. Éppen ezért az etnikai, kisebbségi viszonyokat rendezni kívánó alkotmány és a szintén ezzel a kérdéskörrel foglalkozó nemzetközi egyezmények és dokumentumok legfontosabb rendelkezéseibe pillanthat bele az olvasó. Itt szintén fontosak a választási rendszerrel és pártokkal foglalkozó fejezetek is, hiszen Szlovákiában valódi, az önerőből képviselőhöz jutó nemzetiségi pártok is működnek, amelyek hatással vannak az egész politikai életre.

A *Visegrádi Kézikönyv* mindent egybevetve egy olyan mű, amely hasznos eligazítást nyújt minden olyan ember számára, aki szeretne bővebb ismereteket szerezni a rendszerváltást követő folyamatokról Kelet-Közép-Európában. Segít az egyes folyamatokban való eligazodásban, és széles körű áttekintést nyújt mind történelmi, politikai, mind

pedig a nemzeti kisebbségek tükrében. A kötetet kiegészítő, nagy gondossággal elkészített táblázatok és egyéb mellékletek fokozzák az áttekinthetőséget, valamint segítséget nyújtanak az olvasónak az elmúlt negyedszázadban bekövetkezett, visegrádi térséget érintő változások megértésében.

Somogyi Renáta²

A balkáni migrációs útvonalról

Juhart, Iva – Petrič, Larisa: Zahodno balkanska migracijska pot: Srbija kot zadnja točka pred vstopom v „boljši jutri”. Časopis za kritiko znanosti, domišljivo in novo antropologijo. 264/ Balkanska migracijska pot., 290–307. p

Aki azzal a várakozással kezdi el olvasni a szlovén szerzőpáros, Iva Juhart és Larisa Petrič (mindketten a Ljubljanei Egyetem Etnológiai és Kulturális Antropológia szakának mester fokozatú hallgatói) cikket, hogy kiegyensúlyozott tájékoztatást fog kapni a címben megjelölt – egyébként azóta már meghaladott – migránsútvonalról, csalódnia fog. A szlovén szerzők probléma-megközelítése egyoldalúan liberális: hallgatólagosan abból indul ki, hogy mindenkinek joga van oda menni, ahol jobb életet remélhet, s ha nem engedik be szépszerével, akkor folyomodik – *expressis verbis* ki nem mondva, de sejtetve, hogy jogosan – csaláshoz. A migránsok, jóllehet érvényes úti okmányok nélkül kelnek át országhatárokon, nem illegálisak, szögeznek le a szerzők, csak az EU migrációs politikája szempontjából minősülnek annak. Juhart és Petrič a Ljubljanei Egyetem etnológia és kulturális antropológia szakos hallgatóinak egy csoportjával egy hetet töltött a migránsokkal 2015 áprilisában Szerbiában, s ennek az időszaknak a tapasztalatai alapján, kizárólag az ő szemszögükből látatják az út viszontagságait, őket próbálják emberközelbe hozni, elsősorban érzelmileg.

Mivel a legális bevándorlás a jobb jövőt ígérő országokba a migránsok számára lehetetlen, ezért származási országuk földrajzi fekvése, saját

² NKE ÁKK Közigazgatás-tudományi Doktori Iskola hallgatója